

Szerző: Berényi Mariann

GARABONCIÁS DIÁKOK

Külföldi tanulmányút? Ösztöndíjjal? Mi ebben az újdonság? Megfelelő egyetemi képzés híján Európa-szerte fiatalok ezrei keltek vándorútra évszázadokon keresztül a tudásért – a felemelkedés reményében. A korabeli tudáspiac áramlataiból a magyarországi diákok sem maradtak ki.

A garabonciás diák rongyos köpönyegben, könyvvel a kezében kopogtatott be a füstös viskóba, hogy egy kis aludtjet kérjen a gazdától. Szegény öreg, mielőtt megkínálta a vándort, szorongva nézegette a csuprot, marad-e a népes családnak reggelre. Választása nem volt: már nagyanja is megmondta, nem szabad ilyenkor kiporciózni, mert a diák jégverést varázsol, és ha felbószítik, ráadásként könyvéből is „kiolvashatja” a pusztító sárkányt... A néphit egészen a legutóbbi időkig megőrizte a garabonciás diák figuráját. Hittek

abban, hogy ezek az ifjak 13 iskolát végeztek, ahol rektoruk maga az ördög volt, és biztosak voltak abban, hogy ellátásuktól függetlenül hoznak bajt, vagy nyújtanak segítséget.

Valahol Európában

A mese, ahogy az lenni szokott, nem nélkülözi a valóságos elemeket. A középkortól kezdve Európa-szerte vándoroltak a diákok, hogy minél sokoldalúbb képzést kapjanak. Különösen igaz volt ez azokra, akiknek az országában nem volt egyetem. A Magyar Királyságban sem volt másként, bár Nagy Lajos, Zsig-

A holland Fríz Franekeri egyetem

A néphit szerint a garabonciás diákok 13 iskolát végeztek, rektoruk az ördög volt, ezért sosem volt szabad őket felbőszíteni.

mond és Mátyás is próbálkozott a magyar felsőoktatás beindításával, az általuk alapított egyetemek nem bizonyultak hosszú életűnek. Azok a magyar fiatalok, akik korszerű képzésre vágytak, kénytelenek voltak peregrinusként Európa más egyetemeire vándorolni, de ennek költségei még a jómódú, nemesi családok számára is megterhelők lehettek.

Kevés olyan szerencsés akadt, mint Bakócz Tamás (1442–1521), aki olyan képzést kaphatott, hogy élete delén konstantinápolyi pátriárkáként még a pápai trónért is eséllyel indulhatott. Holott Magyarország egyik leghatalmasabb ura jobbágycsaládból származott! A fiatal tehetséget pap bátyja mutatta be Gutí Ország Mihály nádornak, aki először krakkói, majd bolognai és ferrarai tanulmányait patronálta.

Igaz, nem mindenki kamatoztatta olyan sikerrel tudását, külföldön szerzett tapasztalatait, kapcsolatait, mint a Mátyás és II. Ulászló udvarában befolyásos szerepet betöltő főpap, mégis sokan próbáltak hozzá hasonló módon szerencsét. A történészek kutatásaiból többek között az derült ki, hogy Mohács előtt mintegy 12 ezer magyar értelmiségi tanult külföldön. Ez a reformációt követően tovább nőtt, 1526 és 1800 között 27 ezer, 1801 és

Mohács előtt mintegy 12 000 magyar értelmiségi tanult külföldön. 1801 és 1919 között már 58 000!

1919 között 58 ezer magyar beiratkozás nyomára bukkantak a különböző külföldi egyetemeken. A peregrinusok vallásuktól és érdeklődési körüktől függően választottak akadémiaikat. A katolikusoknak nem kellett messze földre vándorolniuk, Bécsben, Grazban, Krakkóban, 1635 után pedig a Nagyszombati Egyetemen kielégítő képzésre számíthattak.

A protestánsoknak viszont távoli német egyetemekre, Svájcba, Hollandiába, sőt Angliába kellett zarándokolniuk, sokszor éhezve, viszontagságokkal teli utakon. Népszerű célpontjuk volt a fríz franekeri egyetem, ahol ma is emléktábla őrzi a hungarus, a siculus és a transylvanus diákok nyomát, akik a teológiai fakultások mellett elmélyedhettek a jog- és orvostudomány, a szabad művészetek és a hadmérnöki építészet területén. Az egyetem egyik leghatásosabb magyar diákja, Apáczai Csere János (1625–1659) volt, akinek példája kiválóan érzékelteti, mit is jelentett hosszú és rövid távon a magyar kultúra számára a külföldről hozott tudásmag vagy épp tudásbomba.

Apáczai, a magyar pedagógia úttörője nemcsak Franekerben képezte magát. Már Gyulafehérváron, a filozófiai és teológiai előadások során megismerkedhetett a legfrissebb tudományos eredményekkel, hiszen a 30 éves há-

ború borzalmai miatt neves professzorok kértek menedéket az erdélyi fejedelemtől. Többek között ők motiválták, hogy lásson világot, látogassa a leideni, az utrechti és a hardewijki fakultásokat a református egyház ösztöndíjasaként. Holland felesége mellett magával hozta a nyugati műveltség, társadalmi élet, az ott látott iskolarendszer mintáját. Neki köszönhetjük a Magyar Encyclopaediát, amelyben elsőként rendszerezte magyar nyelven a különböző tudományágak eredményeit.

Kettétört életek

Apáczai előbb a gyulafehérvári, majd elhatalmasodó vitái után a kolozsvári kollégium legalsó, anyanyelvi osztályában erre a műre kívánta volna építeni a tanulók további, latin nyelvű műveltségét. Korai halála azonban nem engedte kiteljesedni, ez az elképzelése

A későbbi nagyúr, Bakócz Tamás jobbágycsaládból származott, de nádori segítséggel eljutott a krakkói, majd a bolognai és a ferrarai egyetemre is.

éppúgy nem valósulhatott meg, mint a széles körű népoktatásra épülő, a polgári életben hasznosítható ismereteket nyújtó középszintű iskolák hálózata az Erdélyi Fejedelemség területén. A nehéz körülmények között felnőtt professzor a műveltségre nem kiváltsággént, hanem a nemzeti felemelkedés eszközeként tekintett, az oktatásban pedig a fegyelmezés helyett a nevelésre, a diákok egyéni képességeire koncentrált – mai napig példát adva a pedagógusoknak.

Nem csak Apáczai volt a külföldet járt, nagy reményű értelmiségiek közül, akiknek pályája kettétört idehaza. Az ugyancsak szegény családból származó Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) nem a szokásos területeken képezte magát: Amszterdamban a könyvnyomtatás és a betűmetszés rejtelmeiben mélyedt el. Azonban hiába szerzett olyan hírnevet magának, hogy a Vatikánból és Kíná-

A harderwijki egyetem

Apáczai Csere János, a magyar pedagógia úttörője a leideni, az utrechti és a harderwijki fakultásokat látogatta a református egyház ösztöndíjasaként.

ból egyaránt kapott munkát, sőt Cosimo de' Medici tőle rendelte meg firenzei nyomdája teljes betűkészletét, Erdélyben folyamatosan megvádolták, később zsinat elé is idézték. Misztótfalusi hibátlan és tökéletes nyelvű magyar Bibliát kívánt létrehozni még Hollandiában, de onthon azzal gyanúsították, hogy meghamisítja a Szentírást.

Az külhonban már egyre nagyobb hírnévvé és vagyonnal büszkélkedő nyomdász ennek ellenére döntött úgy, hogy visszatér harcotól dúlt szülőföldjére. A 30 éves háború alatt hét hónapot utazott, hogy saját bőrén megtapasztalja, az egykor módos városok polgárai nem tudják megvásárolni csodálatos

könyveit. Kolozsváron telepedett le, ahol hamar ellenségeket szerzett magának, miután a tanárok és a tudósok szövegében a hibákat észrevette, és javította. Állandó céltáblává vált, amelynek következtében búskomorságba esett, majd lebénult. Az olyan nagyszerű barátok sem voltak képesek ellensúlyozni elszigeteltségét, mint Pápai Páriz Ferenc (1649–1716), aki egyébként örömmel vette szövegei szakértő javítását. Pápai nemcsak arról híres, hogy nagyenyedi tanulmányai után Lipszében orvosi tudományokat tanult, majd Odera-Frankfurt és Marburg után Heidelbergben filozófiadoktorrá, Bázelen orvosdoktorrá avatták, hanem európai peregrináci-

ójáról fennmaradt emlékkönyvről is, amelyből az utókor részletesen értesülhet a vándor-diákok pezsgő életéről.

Arisztokraták külhonban

Pápai többek között annak az Apafi Mihály fejedelemnek is az orvosa volt, akinek a sóalapjából működött a debreceni diákok tanulmányait szponzoráló bursa nigra. A támogatási rendszer a mai diákhitelhez hasonlítható: azok a hallgatók, akik a kassa jóvoltából mehettek külföldi akadémiára, hazatérük után segélyük felét visszafizették a pénztárba. Mások az úti-költséget, a kinti tanulmányokat, a szállást, az élelmet, a ruhát, ha munkából, külföldi stipendiumokból nem tudták fedezni, nem csak az erdélyi fejedelmek támogatására számíthattak. Debrecen városa és polgárai többeket patronáltak, sőt arról is van adatunk, amikor egy debreceni polgár végrendeletben egy konkrét diák leideni tanulmányairól gondoskodott. Ugyanakkor azokról az arisztokrata családokról sem

szabad elfeledkezni, amelyek generációkon keresztül támogatták a tehetséges fiatalok felemelkedését. Az Esterházyak, a Batthyányiak, a Széchenyiek, a Festeticsek inkább a római katolikusokat, a Telekies és a Rádayak a protestánsokat patronálták.

Meglepő, de a kutatások alapján úgy tűnik, hogy a peregrináció ritkán keltette fel az arisztokrata ifjak érdeklődését: a középkori vándor-diákok több mint a fele a városokból és mezővárosokból kelt útra. A nemesség általában akkor választotta ezt, ha anyagi vagy politikai elszigeteltségéből így látott kiutat. Ez azért is különös, mert Európában a XVI–XVII. században egyre divatosabbá vált az előkelők körében a felsőfokú képzés. Nálunk inkább a XVIII. században találkozunk egyre több főúri peregrinussal. Wesselényi István (1708–1758) útinaplójában nemcsak saját németországi, hanem Teleki Pál és Ádám peregrinációjáról is beszámol.

Ők azonban közrendű társaikkal ellentétben nem egyetemi doktorátusokat gyűjtöttek,

Pápai Páriz Ferencet, Apafi Mihály fejedelem orvosát Heidelbergben avatták filozófiadoktorrá, Bázelen orvosdoktorrá.

hanem megtekintették Bécs és Berlin nevezetességeit, rokonságot látogattak, gazdálkodást és hadsereget tanulmányoztak, táncolni és zenélni tanultak. Wesselényi e szórakozások mellett iratkozott be a hallei egyemre, hogy jogi és filozófiai tanulmányokat folytasson.

Hasznos kapcsolatok

Az erélyi fejedelmek, az egyház és az arisztokrácia számára nemcsak erkölcsi nyereséget jelentett a peregrináció, a peregrinusok támogatása. Kollégiumi és főúri könyvtárak gazdagodtak a frissen képzett értelmiség által hozott könyveknek köszönhetően, generációkat átívelő kapcsolati tőke kovacsolódt, a mecénások támogatottjaikon keresztül szinte bármit elintézhettek. Bethlen Gábor zeneszerető erdélyi fejedelem például 1627-ben írott levelében felszólította az európai peregrináción tartózkodó unokaöccse, Bethlen Péter kísérőit, hogy szerezzenek neki a francusok között egy kiváló trombitást. Pápai Páriz Ferencnek pedig csaknem száz év múlva pénzt kellett gyűjtenie külföldön a labanc betöréskor (1704 és 1707) az ismételt felégetett nagyenyedi kollégium újjáépítésére.

A peregrinusok fennmaradt naplói, levelezései, jegyzetei ugyanakkor másfajta tapasztalatokról is beszámolnak: a diákok nyomán meglevenednek Európa különböző népeinek szokásai, azok hasonlóságai, különbözőségei, érezhető az a puritanizmus, amely különösen az erdélyi protestáns diákokat jellemezte. Szepsi Csombor Márton (1549–1623) református lelkész, az első magyar nyelvű európai útleírás szerzője gyalog járta be Lengyelországot, Csehországot, Sziléziát, majd eljutott Poroszországba, Dániába, Angliába, Francia-

A leideni egyetem

A távoli egyetemek között vándorló magyar diákok évszázadokon át gazdagabbá tették a magyar kultúrát.

országba, hogy a különböző német fejedelemségeken át térjen haza. Emlékezetes az az írása, amikor 1618-ban rácsodálkozik a varsói prostituáltakra. Hasonló élményekről számol be emlékirataiban az erdélyi politikus, Bethlen Miklós – Apáczai tanítványa – is 1665-ben. A velencei prostitúció mellett azért is érdekes a tudósítása, mert megtudjuk, miként járhattak azok a vándorok, akik sok pénzt kaptak otthonról. Istvándi István nevű, módos szolgája Bethlennel ellentétben inkább az éjszakai életben teljesedett ki. A szorgalmasabb és céltudatosabb gazda mérgeződve figyelte társa mulatozásait, és úgy döntött, inkább az olasz építészeti tanulmányokra koncentrál. Ennek eredménye a mai napig felfedezhető: Bethlen, amellet hogy később Apafi Mihály bizalmi embere lett, az egyik legszebb erdélyi kastélyt tervezte Betlenszentmiklóson.

Istvándi története alapján azonban nem szabad általánosítani. A főúri ifjak kísérői, ha nem is feltétlenül kerültek a korabeli vigalmi negyedekbe, igyekeztek kihasználni szerencséjüket. Benkő Ferenc (1745–1816) református lelkész, mineralógus, a nagyenyedi

kollégium tekintélyes természettanára második külföldi egyetemjárását annak köszönhetette, hogy pártfogója, Ribiczey Ádám két idősebb fiát elkísérhette göttingeni peregrinációjukra. A sors fintora, hogy a bányatulajdonos fiairól nem hallottunk a későbbiekben, Benkő pedig megalapozta a magyar nyelvű mineralógiai kutatásokat. Azok közé a vándordiákok közé tartozott, akik előtt megnyíltak az ajtók, tehetségük kibontakozhatott, és akik könyvéből nem kellett előbújni a lelket és testet egyaránt tépő, viharokat kavarázó, pusztító sárkánynak.

A garabonciás diák figurája akár metaforaként is felfogható. A szakadt köpönyeges ifjában láthatjuk a kollégiumtól kollégiumig, akadémiáról akadémiára vándorló, támogatásra szoruló értelmiségit, akit sokszor meg nem értés, ellenszenv fogad, és tesz hirtelen haragú, zsörtölődő szónokká, sárkányos kedvű professzorrá. Az esetek többségében azonban a garabonciás diákok csak a népmesében, a távoli egyetemek között vándorló magyar diákok pedig a valóságban tették évszázadokon át gazdagabbá a magyar kultúrát. ■

“Mindig azt mondom a gyerekeimnek, hogy ha megtalálják azt, amiben tehetségesek, akkor az a hivatásuk lehet, nem pedig a karrierjük.”

– vallja Pócsik Anita, az Éva magazin főszerkesztője

ÉVA MAGAZIN, MAGAMRA ISMEREK

EZ A LAP MÁS MINT A TÖBBI. LAPOZZ BELE! TARTALMAS ÉS SZÍNVRONALAS OLVASMÁNY MINDEN HÓNAPBAN OLVASÓKRÓL ÉS SZTÁROKRÓL, TUDATOS NŐKNEK ÉS CSALÁDANYÁKNAK.